

จินตนาการเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยา 'ครึ่งบ้านเมืองดี' ในละครโทรทัศน์เรื่อง 'บุพเพสันนิวาส'

The Imagination of Golden Period in Krung Sri Ayutthaya Era in Television Drama 'Buppesannivas'

สรรัตน์ จิรบรรณวิสุทธิ์*

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “จินตนาการเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยา ‘ครึ่งบ้านเมืองดี’ ในละครโทรทัศน์เรื่อง ‘บุพเพสันนิวาส’” ศึกษาความหมายของพื้นที่เชิงจินตนาการในจิตสำนึกของผู้คนโดยเฉพาะโครงสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นความหมายเชิงอารมณ์และประสบการณ์ที่เชื่อมโยงความรู้สึกนึกคิดและค่านิยมของกลุ่มคนในปัจจุบันผ่านละครโทรทัศน์ตามกรอบแนวคิดความทรงจำศึกษา ด้วยวิธีวิทยาการเล่าเรื่องจากผู้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์และผู้ชมละครโทรทัศน์เรื่องบุพเพสันนิวาส จำนวน 5 ท่าน เพื่อศึกษาจินตนาการและอารมณ์ความรู้สึกของผู้คนในสังคมปัจจุบัน 3 มิติ ได้แก่ ภูมิสถานในจินตนาการ ความใฝ่ฝัน และอัตลักษณ์

จากการศึกษาพบว่ากรุงศรีอยุธยาครึ่งบ้านเมืองดีเป็นดินแดนในฝันที่หลีกเลี่ยงจากความ เป็นจริงในชีวิตประจำวัน โดยสะท้อนผ่านภาพวิถีชีวิตริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาที่อุดมสมบูรณ์ สวยงาม และสงบสุข ความใฝ่ฝันของผู้คนปรารถนาสังคมในอุดมคติของโลกตะวันออกที่เห็นเด่นชัด 2 ประการ ได้แก่ คติจักรพรรดิราช และคติโลกพระศรีอารีย์ อัตลักษณ์เกิดจากความรู้สึกเชื่อมโยงกับชาติพันธุ์ ชนชั้น และศาสนา ร่วมกัน ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจาก “เรื่องเล่า” ที่ถูกถ่ายทอดจาก มุมมองที่มีเมืองหลวงเป็นศูนย์กลาง

จินตนาการร่วมของผู้คนเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยาในละครเรื่องนี้วางอยู่บนฐานความคุ้นชินเกี่ยวกับภาพจำในอดีตตามที่รับรู้ถ่ายทอดกันมา แต่ได้กรองภาพที่เป็นด้านไม่ได้ออกเสียหมดคงเหลือไว้แต่เพียงภาพที่ตีงามเพื่อช่วยเยียวยาวิกฤตตัวตนของผู้คนในสังคมปัจจุบัน

คำสำคัญ: จินตนาการ / ความทรงจำทางวัฒนธรรม / ปรากฏการณ์โหยหาอดีต / วิกฤตอัตลักษณ์

*นิสิตปริญญาเอกคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และนักเขียนบทละครโทรทัศน์

Abstract

The research “The imagination of golden period in Krung Sri Ayutthaya era in television drama ‘Buppesannivas’” aims to study meaning of imaginative space in the consciousness of people. In particular, the emotional structure, emotional meaning, and experience that connects the senses and values of today’s people through television drama, based on Memory Studies. Using the narrative method with 5 participants in the creation and the audience of television drama ‘Buppesannivas’. The purpose is to study the imagination and the emotions of people in the present society in 3 aspects which are imaginary place, the ambition and the identity.

The study shows that the golden period in Krung Sri Ayutthaya era is a dream land that people use to escape from reality in everyday life. By reflecting on the scenic lifestyle along the Chao Phraya River, the fertile, beautiful and peaceful. The ambition of the people is a desire for the ideal society of the East that can clearly see 2 perspectives which are the emperor’s and the Utopia’s mottoes. The identity of the community came from the feelings that link to ethnicity, race and religion. This is the result of “story” that was conveyed from a capital-centric perspective.

The co-imagination of people in Ayutthaya in this drama is based on familiarity with past images as perceived, but the dark side is eliminated. This will help to cure the identity crisis of people in present society.

Keywords: Imagination / Cultural Memory / Nostalgia / Identity Crisis

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ละครโทรทัศน์เรื่อง บุพเพสันนิวาส ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 ได้รับความนิยมทั้งจากผู้ชมทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ได้ก่อให้เกิดกระแสสนใจในประวัติศาสตร์ไทย โดยเฉพาะในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอย่างกว้างขวาง ถึงแม้ว่าละครโทรทัศน์เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ในการสร้างเพื่อความบันเทิงของผู้ชมเป็นหลัก แต่ก็ยังคงปรากฏร่องรอยของอุดมการณ์ชาตินิยมและจินตนาการเกี่ยวกับความสงบสุขของอยุธยาแทรกเข้ามาอยู่เป็นระยะจนผู้ชมเกิดอารมณ์ฉุนเฉียว

เนื้อเรื่องโดยสังเขปของบุพเพสันนิวาสเกี่ยวกับเกศสุรางค์ นักโบราณคดีสาวร่างอ้วนแต่จิตใจดี ประสบอุบัติเหตุรถยนต์พลิกคว่ำเสียชีวิตขณะเดินทางกลับจาก จ.อยุธยาทำให้ย้อนเวลากลับไปใน ปี พ.ศ. 2225 ซึ่งเป็นรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา เมื่อเกศสุรางค์ฟื้นขึ้นมาพบว่าตัวเองอยู่ในร่างของแม่หญิงการะเกด สาวงามแต่จิตใจร้ายกาจ คู่หมั้นของหมื่นสุนทรเทวา เกศสุรางค์ต้องเรียนรู้การใช้ชีวิตที่แตกต่างจากปัจจุบันและได้พบบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ เช่น คอนสแตนติน ฟอลคอน มารี เดอ กีมาร์ โกษาปาน โกษาเหล็ก พระเพทราชา ออกญาโหราธิบดี และศรีปราชญ์ เป็นต้น ความรักระหว่างการะเกดกับหมื่นสุนทรเทวาก่อตัวขึ้นอย่างช้า ๆ แต่ทั้งคู่ก็ยังปากแข็งไม่ยอมรัก จนกระทั่งวันหนึ่งวิญญาณของเกศสุรางค์หลุดจากร่างของการะเกด หมื่นสุนทรเทวาสวดมนต์กฤษณะกาลิเพื่อเรียกวิญญาณเธอกลับเข้าร่าง ด้วยอำนาจแห่งบุพเพสันนิวาสทำให้ทั้งสองได้กลับมาครองรักกันอีกครั้ง

วราษชล ศิริจันทน์ (2561) กล่าวว่าละครโทรทัศน์เรื่อง บุพเพสันนิวาส นำเสนอภาพในอดีตที่มองข้ามความขัดแย้งของคนไทยในราชสำนักโดยนำเสนอว่าสังคมและวัฒนธรรมของอยุธยาเป็นสังคมที่ “สงบสุข ไม่มีการคอร์รัปชัน และมีฝรั่งเป็นส่วนเกิน” เพื่อสนองความปรารถนาของผู้ชมบางส่วนซึ่งไม่พอใจในปัจจุบันอันแสนจะวุ่นวาย เต็มไปด้วยการแบ่งฝักแบ่งฝ่าย และไร้ซึ่งความปรองดองจนเกิดความโหยหาอดีตขึ้น สอดคล้องกับพิพัฒน์ กระแจะจันทร์ (2561) ที่มองว่าความนิยมในละครอิงประวัติศาสตร์เกี่ยวพันกับบริบททางการเมืองของแต่ละยุคสมัย กล่าวคือทุกครั้งที่ชาติสิ้นคลอนจากการเมือง สังคมเกิดความโกลาหล ละครและภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์จะกลับมารุ่งเรื่องเสมอ

ละครโทรทัศน์และภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์โดยส่วนใหญ่มีโครงเรื่องคล้ายคลึงกันคือพาผู้ชมย้อนกลับไปในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เช่นเรื่อง บางระจัน อดีดา ฟ้าใหม่ และศรีอยุธยา ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยกกำลังถูกรุกรานจากพม่า ทำให้ประชาชนต้องรวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับศัตรูและสามัคคีกันดังเช่นที่ใช้กันในยุคของชาตินิยม ดังนั้น สารของละครอิงประวัติศาสตร์จึงวางในบริบทใหม่คือส่งเสริมให้คนในชาติรักกันภายใต้ภาวะสังคมที่แตกแยก รู้จักหน้าที่ของตนเองที่มีต่อชาติ และส่งเสริมความสามารถของกษัตริย์ ทว่าตัวละครเอกของละครเรื่องบุพเพสันนิวาสไม่ได้เป็นกษัตริย์หรือชนชั้นนำชั้นสูงที่จับต้องไม่ได้ ถึงแม้ว่าจะมีตัวละครบางตัวจะมีตัวตนจริงทางประวัติศาสตร์ในยุคกรุงเรื่องแต่ก็ไม่ได้ขับเคลื่อนความเป็นชาตินิยม และใช้กลวิธีการเล่าเรื่องได้อย่างมีสีสันท่ามกลางสภาพของสังคมและการเมืองในปัจจุบันที่ยิ่งเหยิง ขาดความมั่นคง เชื่อมั่นต่อรัฐบาล และยากต่อการทำนายนาคคตของประเทศ ภาวะเช่นนี้ก่อให้เกิดความรู้สึกของการโหยหาอดีต (Nostalgia) ได้ง่าย การดูละครย้อนยุคไปเมื่อครั้งบ้านเมืองดีจึงทำให้ผู้ชมรู้สึกหึกเร้นกลับไปสู่ออดีต

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ได้วิจารณ์ละครเรื่องบุพเพสันนิวาสด้านความสมจริง อาทิ ฉากป้อมเพชรที่ปรากฏในละครยังคงมีสภาพสวยงาม หากพิจารณาในช่วงเวลาตามบทประพันธ์และดูหลักฐานขั้นต้นทางประวัติศาสตร์ สภาพของป้อมน่าจะทรุดโทรมมาก หรือไม่ก็กำลังได้รับการบูรณะปรับปรุงโดยนายช่างฝรั่งเศสชื่อ เดอ ลามาร์ (พิพัฒน์ กระแจะจันทร์, 2561) นอกจากนี้ ยังมีคำวิจารณ์ด้านความสมจริงของเครื่องแต่งกายตัวละครชาวต่างชาติว่ามีข้อบกพร่องเรื่องการออกแบบการตัดเย็บและการใช้ผ้าที่ถูกลักษณะ เช่น คอนสแตนติน ฟอลคอน และมาเรีย กีมาร์ เนื่องจากมีรูปแบบสมัยใหม่และผิดสัดส่วนเป็นอย่างมาก โดยโครงร่างเงาทั้งเสื้อผ้าและทรงผมค่อนข้างคล้ายสมัยวิคตอเรียตอนต้นราว ค.ศ.1830-1840 ซึ่งผิดยุคสมัยไปเกือบ 200 ปี (ลูฟท์ อุตมะ, 2561) ทางด้านกิจจา ลาโพธิ์ (2561) หัวหน้าฝ่ายออกแบบเครื่องแต่งกายในละครชี้แจงว่าได้ออกแบบเสื้อ

เสื้อผ้าต่างชาติในละครโดยพัฒนาขึ้นจากข้อมูลที่ค้นคว้าในบันทึกต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นจดหมายเหตุพงศาวดาร ภาพจิตรกรรมต่างๆ สมุดข่อย สมุดไทย หรือแม้แต่ตู้พระธรรม แล้วพยายามที่จะทำให้ใกล้เคียงกับความเป็นข้อเท็จจริงมากที่สุด แต่ขณะเดียวกันก็ได้เพิ่มรายละเอียดเพื่อความสวยงาม เหมาะสมกับตัวนักแสดง และต้องการสร้างภาพลักษณ์ของตัวละครเอกให้ดูแตกต่างจากตัวละครตัวอื่น

ความยอกย้อนของการสร้างหรือการเสนอภาพของอดีตจนถึงเรื่องราวของอดีตที่นำเสนอจึงไม่สามารถแยกออกได้จากตัวของผู้ถ่ายทอดรวมทั้งจินตนาการของยุคสมัย ดังที่ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล (2557) ได้กล่าวไว้ว่า แม้แต่งานของนักประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการค้นคว้าแยกแยะจัดระเบียบอธิบาย ประเมินหลักฐานต่างๆจากอดีต เพื่อเสนอภาพข้อเท็จจริงจากอดีต ก็ยังมีอาจยืนยันได้ว่างานเขียนทางประวัติศาสตร์นั้นคือความจริงจากอดีต ถึงแม้ละครเรื่องบุพเพสันนิวาส จะจัดอยู่ในประเภทละครอิงประวัติศาสตร์แต่แน่นอนว่าผู้สร้างสรรค์ไม่ได้มีวัตถุประสงค์จะเสนอความจริงทางประวัติศาสตร์ที่มีความถูกต้องแม่นยำ แต่เป็นการถ่ายทอดจินตนาการเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยา ‘ครั้งบ้านเมืองดี’ ซึ่งมีที่มา

จาก ‘เอกสารจากหอหลวงเรื่องคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม’ ซึ่งเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยาตอนปลายในช่วงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศซึ่งคนสมัยต้นรัตนโกสินทร์มองว่าเป็น ‘ครึ่งบ้านเมืองดี’ เนื่องจากเป็นยุคสมัยที่บ้านเมืองสงบสุข ไม่มีทั้งศึกภายนอกและศึกภายใน (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2534) ผ่านละครโทรทัศน์ซึ่งเป็นสื่อทางวัฒนธรรมที่มีผลในการสร้างความทรงจำเกี่ยวกับอดีตได้อย่างมีพลังมากกว่าหลักฐานหรือข้อเขียนทางประวัติศาสตร์เสียอีก

ปัญหานำวิจัย

1. จินตนาการเกี่ยวกับอดีตในยุคกรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองในละครเรื่องบุพเพสันนิวาสเป็นอย่างไร
2. จินตนาการเกี่ยวกับอดีตยุคกรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองในละครเรื่องบุพเพสันนิวาสสะท้อนปรากฏการณ์ในสังคมไทยยุคปัจจุบันอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาจินตนาการเกี่ยวกับอดีตในยุคกรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองในละครเรื่องบุพเพสันนิวาส
2. เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ในสังคมไทยยุคปัจจุบันซึ่งเป็นผลมาจากจินตนาการเกี่ยวกับอดีตยุคกรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองในละครเรื่องบุพเพสันนิวาส

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจจินตนาการเกี่ยวกับอดีตในยุคกรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองจากมุมมองต่างๆทั้งนักวิชาชีพ นักวิชาการ และผู้ชมละครโทรทัศน์
2. ขยายฐานความรู้ทางนิเทศศาสตร์และเป็นการสะสมต่อยอดองค์ความรู้ทางวิชาการด้านการเล่าเรื่องในการถ่ายทอดจินตนาการเกี่ยวกับอดีตในยุคกรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรือง
3. ประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการประกอบวิชาชีพด้านการเขียนบทละครโทรทัศน์ ตลอดจนเป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพละครโทรทัศน์ไทยให้มีคุณภาพยิ่งขึ้นไปในอนาคต

ขอบเขตงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งกำหนดขอบเขตโดยมุ่งศึกษาเฉพาะจินตนาการเกี่ยวกับอดีตในยุคกรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองในละครโทรทัศน์เรื่องบุพเพสันนิวาสจากการรับชมละครโทรทัศน์เรื่องดังกล่าวซึ่งออกอากาศตั้งแต่วันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2561 ถึง 11 เมษายน 2561 จำนวน 15 ตอน จากนั้นสัมภาษณ์ผู้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์และผู้ชมละครโทรทัศน์เรื่องบุพเพสันนิวาสจำนวน 5 ท่าน ได้แก่ (1) จันทรีวีร์สมปรีดา หรือรอมแพง ผู้ประพันธ์นวนิยายเรื่องบุพเพสันนิวาส (2) ศัลยา สุขะนิวัตต์ ผู้เขียนบทละครโทรทัศน์เรื่องบุพเพสันนิวาส (3) ศ.ดร.สุนทร ชูตินธรรานนท์ ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ และผู้เขียนบทภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ (4) กิจจา ลาโพธิ์ ผู้ออกแบบเสื้อผ้าและทรงผมในละครเรื่องบุพเพสันนิวาส และ (5) ผศ.สกุลศรี ศรีสารคาม อาจารย์คณะนิเทศศาสตร์ สถาบันการจัดการปัญญาภิวัฒน์ ผู้ชมที่ชื่นชอบละครโทรทัศน์เรื่องบุพเพสันนิวาสและหลงใหลอดีตยุคกรุงศรีอยุธยา

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1 แนวคิดเกี่ยวกับสภาพสังคมกรุงศรีอยุธยายุคสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

● สภาพสังคมกรุงศรีอยุธยายุคสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) เป็นยุคที่เจริญรุ่งเรืองทั้งด้านวรรณคดีและการต่างประเทศ ขณะเดียวกันก็เป็นยุคที่เผชิญปัญหาความยุ่งยากทางการเมืองภายในล่อแหลมจนเกือบทำให้สยามตกอยู่ใต้อิทธิพลของฝรั่งเศส นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2557) กล่าวในหนังสือการเมืองไทยสมัยพระนารายณ์ว่ายุคสมัยของพระองค์ถือเป็นสมัยที่มีข้อมูลทางประวัติศาสตร์มากที่สุดของอยุธยา ทั้งนี้เพราะได้หลักฐานจากชาวตะวันตกที่เข้ามาในราชสำนัก พระองค์ทรงพยายามที่จะสถาปนาอาณาจักรอยุธยาเหนือล้านนา (เชียงใหม่) และพม่าตอนล่าง ซึ่งเป็นเขตอิทธิพลที่ช่วงชิงกันระหว่างอยุธยากับพม่า ในสมัยพระองค์ อยุธยาครองครองเมืองต่างๆในพม่าตอนล่างไว้ได้ เช่น มะริดและตะนาวศรี และใช้หัวเมืองเหล่านี้เป็นเมืองท่าติดต่อค้าขายกับอินเดียตลอดจนกับชาวตะวันตกที่เริ่มเข้ามาจำนวนมากในแถบนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษกับฝรั่งเศส ในบรรดาชาติตะวันตกที่มีความสำคัญในระบอบนี้ก็คือ ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส โดยบทบาทของโปรตุเกสได้เริ่มลดลงแล้ว พ่อค้าเหล่านี้พยายามอย่างยิ่งที่จะเข้ามามีผลประโยชน์ในการค้าของเอเชียซึ่งแต่เดิมอยู่ในมือของชาวจีนทำให้ชาวตะวันตกไม่ได้รับผลกำไรเท่าที่ต้องการ

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงสร้างเมืองลพบุรีเป็นราชธานีแห่งที่สอง และทรงพำนักอยู่ที่เมื่อนี้มากกว่าอยุธยา เหตุผลของปัญหาความยุ่งยากของการเมืองภายในพระราชสำนักอาจเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระองค์ต้องการที่จะมีราชธานีแห่งที่สอง จากสมัยอันยาวนานของพระองค์ 32 ปี นับว่าเป็นสมัยของการเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปวิทยาการ มีการแต่งวรรณกรรมเก่า ๆ เช่น จินตามณี ราชาวาทชาดก พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ซึ่งงานเหล่านี้เป็นพื้นฐานของประวัติศาสตร์และวรรณคดีของไทยในปัจจุบัน พระองค์เองก็ทรงสนพระทัยวิทยาการสมัยใหม่ของชาวตะวันตก เช่นเรื่องดาราศาสตร์ นอกจากนี้ยังมีการติดต่อสัมพันธ์กับราชสำนักฝรั่งเศสของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 และเป็นเรื่องล่อแหลมต่อการสูญเสียเอกราช และเกี่ยวเนื่องกับชาวต่างชาติอย่างคอนสแตนติน ฟอลคอน ซึ่งเป็นที่โปรดปรานและทำงานใกล้ชิดจนได้รับการเลื่อนตำแหน่งเป็นเจ้าพระยาวิไชยนทร์ รักษาการในตำแหน่งพระคลังและในที่สุดก็ควบคุมมหาดไทย ฟอลคอนมีความสนใจในการค้าในเอเชียและต้องการที่จะหาผลประโยชน์ของตนควบคู่ไปกับทำงานในราชสำนักไทยดังนั้นฟอลคอนจึงหันไปร่วมมือกับบาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาอยู่ในอยุธยา ในปี พ.ศ. 2223 พระนารายณ์ทรงส่งทูตไปฝรั่งเศสแต่ทูตชุดนี้เรือแตกสูญหายไปนอกฝั่งแอฟริกา ต่อมาฝรั่งเศสได้ส่งทูตชุดใหญ่และสำคัญนำโดย เซอวาลิเอ เดอ โชมองต์ เข้ามาในอยุธยาจุดประสงค์เพื่อให้พระนารายณ์เปลี่ยนศาสนาให้ฝรั่งเศสมีสิทธิพิเศษในการสอนศาสนาสิทธิพิเศษนอกอาณาเขตผูกขาดการค้าที่ภูเก็ตที่ได้รับผลประโยชน์ทางการค้าเท่ากับฮอลันดา และให้ตั้งทหารของตนที่สงขลา ทูตชุดนี้ออกนอกประเทศพร้อมกับทูตชุดที่ 3 ของไทยที่นำโดยโกษาปาน ในขณะเดียวกันสยามก็เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เกิดขบถก๊กกะสันซึ่งเป็นพ่อค้ามุสลิมจากเกาะชูลาเวสี (อินโดนีเซีย) ที่ทรงอิทธิพลและมีผลประโยชน์ขัดกันกับฮอลันดา พวกก๊กกะสันต้องการสนับสนุนให้อนุชาของพระนารายณ์ขึ้นเป็นกษัตริย์แทน และต้องการเปลี่ยนให้นับถือศาสนาอิสลามแทนด้วยแต่ก็ถูกฟอลคอนปราบปรามอย่างราบคาบ ในขณะเดียวกันก็เกิดวิกฤตการณ์ที่เมืองมะริด ซึ่งเป็นเมืองท่าด้านตะวันตกของอยุธยา มีการสังหารชาวอังกฤษ 60 คนที่ขัดขวางกับผลประโยชน์ทางการค้าของพระนารายณ์และฟอลคอนเป็นเหตุให้อยุธยาอยู่ในสภาพสงครามกับบริษัทอินเดียตะวันตกของอังกฤษ เรืออังกฤษปิดล้อมมะริด และอังกฤษเรียกร้องค่าเสียหายเป็นเงินจำนวนมากถึง 65,000 ปอนด์ ส่งผลให้ต้องยกเมืองมะริดให้อังกฤษในที่สุด

ผลของการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่ล่อแหลมทำให้เกิดความรู้สึกต่อต้านชาติฝรั่งเศสขึ้นในบรรดาขุนนางไทยและพระสงฆ์ ขุนนางไทยไม่พอใจพลคอนที่มีอิทธิพลมากมายในราชสำนักและมีอิทธิพลต่อพระนารายณ์เอง และชาวต่างชาติอื่นก็ไม่พอใจสิทธิพิเศษของฝรั่งเศสและพลคอน ส่วนในด้านพระสงฆ์เกิดการหัวนวดกว่าพระนารายณ์จะหันไปนับถือคริสต์ศาสนา เมื่อพระนารายณ์ทรงประชวร พระเพทราชาเจ้ากรมช้างจึงกลายเป็นศูนย์กลางอำนาจใหม่ พระนารายณ์ยังมีทันมอบพระราชสมบัติให้ผู้ใด ไม่ว่าจะ เป็นพระอนุชาทั้งสอง คือเจ้าฟ้าอภัยทศและเจ้าฟ้าน้อยหรือโอรสบุญธรรมคือพระปีย์ พระเพทราชายึดอำนาจจับพลคอนประหารชีวิต พระปีย์ถูกลอบทำร้าย พระนารายณ์สวรรคตในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2231 พระอนุชาของพระนารายณ์ถูกสำเร็จโทษเป็นอันสิ้นราชวงศ์ปราสาททอง พระเพทราชาขึ้นครองราชสมบัติและสถาปนาราชวงศ์บ้านพลูหลวง ทรงเจรจาให้ทหารฝรั่งเศสถอยออกไปจากเมืองหลวงเมื่อ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2231 นับเป็นการสิ้นสุดการติดต่อความสัมพันธ์ทางการต่างประเทศของอยุธยาในลักษณะล่อแหลม แต่กลับไปใช้การติดต่อการค้าในลักษณะปกติตามที่เคยเป็นมาแต่ครั้งโบราณกาล

2. แนวคิดเรื่องความทรงจำศึกษา

“ความทรงจำ” คือ ปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งบางคนอาจเรียกความทรงจำว่า “ประสบการณ์ชีวิต” แต่ประสบการณ์ของแต่ละคนมิใช่เป็นเพียงประสบการณ์ส่วนตัวเท่านั้น หากเป็นประสบการณ์ของชีวิตตนเองที่ผสมผสานเข้ากับชีวิตครอบครัว ที่สำคัญ ประสบการณ์ชีวิตยังประกอบด้วยพลังที่สำคัญของความเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเฉพาะส่วนที่ตัวเองสัมพันธ์อยู่ร่วม ซึ่งได้เชื่อมและกำหนดชีวิตส่วนตัวและชีวิตครอบครัวให้มีความหมายรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งขึ้นมา ความทรงจำน่าจะบอกว่าเป็นใครมาจากไหน (การต่อสู้บนพื้นที่ ‘ความทรงจำ’, 2553)

จากประสบการณ์ของปัจเจกทั้งกรณีความสัมพันธ์กับคนในสังคม การทำกิจกรรมใดๆ หรืออยู่ในเหตุการณ์ร่วมกันจนเกิดเป็นความทรงจำร่วมของคนในสังคม การจดจำจะเกี่ยวข้องกับการหลอมรวมภาพลักษณ์และอุดมคติจนเกิดเป็นความสัมพันธ์ทางสังคม “พื้นที่ความทรงจำ” (sites of memory) จึงมาจากปัจเจกชนกับกลุ่มสังคม ความทรงจำร่วมของคนในสังคมก่อให้เกิดเอกภาพในสังคม ทำให้สังคม “มีเรื่องเล่า” ซึ่งหล่อหลอมให้เกิดอัตลักษณ์ทางสังคมขึ้น (Maurice Halbwach, 1983) และอัตลักษณ์เหล่านี้ก็จะถูกนำไปใช้เพื่อสร้างความเป็นชุมชน อันมีพื้นที่ประวัติศาสตร์ร่วมกัน

ปีแอร์ นอรา (Pierre Nora, 1984, อ้างใน เยาวนุช เวศร์ภาดา, 2545, น. 33) ได้เสนอว่าในความ เป็นจริงแล้วสังคมหาได้เป็นเอกภาพตามอุดมคติไม่ แต่ “ความทรงจำ” ได้ก่อรูปขึ้นในปริภูมิของการ ต่อสู้แย่งชิง และการแบ่งแยก ทั้งนี้จากการศึกษา “พื้นที่แห่งความทรงจำ” ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างชาติของฝรั่งเศส ซึ่งได้นำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ความเป็นชาติ จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของการสร้างความทรงจำผ่านสัญลักษณ์บนพื้นที่เพื่อทดแทนอัตลักษณ์ทางสังคม และวัฒนธรรม พื้นที่ดังกล่าวจึงเป็น “พื้นที่ที่เป็นสัญลักษณ์” หรือเป็น “บริบทอันศักดิ์สิทธิ์” ซึ่งชุมชนได้จินตนาการว่าตนเองได้เข้าไปอยู่

อย่างไรก็ดี รูปธรรมของ “พื้นที่แห่งความทรงจำ” ครอบคลุมบริบทของพื้นที่และเวลา นับตั้งแต่พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ภูมิทัศน์ (landscape) พรมแดนประเทศ บุคคลในประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์ อาคาร ภาษา วรรณกรรม คำขวัญ อนุสาวรีย์ พิพิธภัณฑสถาน วัตถุทางศิลปะ และสัญลักษณ์ จนถึงของที่ระลึกองค์ประกอบต่าง ๆ หลอมรวมขึ้นเป็น “อาณาจักรแห่งความทรงจำ” ซึ่งถูกสร้างขึ้นแทนสิ่งที่ไม่มีอยู่ในขณะนี้แล้ว ภาพอดีตที่ถูกสร้างขึ้นมา ถือเป็นปฏิบัติการทางความหมาย (hermeneutic practice) ซึ่งเกิดจากการจัดวางตรรกะของการสร้าง “พื้นที่แห่งความทรงจำ” ขึ้นมาใหม่ เมื่อนำสถานที่แต่ละแห่งมาเชื่อมต่อเข้าด้วยกันก็จะได้ภาพรวมของสัญลักษณ์ใหม่ที่หมายถึงความเป็นชุมชนประวัติศาสตร์ของพื้นที่นั้น ๆ

นอกจากนี้ “พื้นที่ความทรงจำ” ยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่บรรจุร่องรอย หรือการก่อรูปของสำนึกแห่งความทรงจำ ซึ่งผู้มีอำนาจได้เลือกสรรมาเป็นตัวแทนอุดมการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง แม้ความทรงจำจะเป็นเรื่องของอดีตอันไกลโพ้น มีความเลื่อนราง ไม่ว่าจะเป็ความทรงจำร่วมของคนในสังคมหรือความทรงจำระดับปัจเจกบุคคล ทว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นศาสตร์ที่ใช้เครื่องมือที่เป็น “วิทยาศาสตร์” เพื่อฟื้นหรือจำลองอดีตขึ้นมาใหม่ให้มีความถูกต้อง สมบูรณ์ และน่าเชื่อถือ แต่เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์มีอยู่มากมายเกินกว่าที่จะศึกษาหรือจดจำได้หมด อีกทั้งหลักฐานที่ใช้เป็นข้อมูลอาจมีเพียงบางส่วนไม่สมบูรณ์ ทำให้เกิดการสร้าง “จินตนาการ” ขึ้นเพื่อใช้ในการจัดการ จัดระบบ และควบคุม ทำให้ความทรงจำนั้นมีความชอบธรรม มีข้อเท็จจริงมาสนับสนุนเป็นที่เข้าใจได้ และก่อประโยชน์ต่อการอธิบายอดีตมากยิ่งขึ้น

ความเข้าใจร่วมสมัยเกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตมักปรากฏออกมาในรูปแบบของการผสมผสานภาพตัวแทนและภาพต่างๆ ที่ปรากฏในละครโทรทัศน์ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากปรากฏการณ์โหยหาอดีตของผู้คนในสังคมเนื่องจากสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในอดีตนั้นได้สูญหายผ่านพ้นไปแล้ว แต่ได้ถูกแทนที่และถ่ายทอดในรูปแบบของการจำลองจินตนาการและภาพลวงตาถึงโลกที่เราได้สูญเสียไปอันเป็นโลกที่เราในฐานะปัจเจกบุคคลและสมาชิกของหน่วยงานทางสังคมวัฒนธรรมต่างก็มีประสบการณ์ร่วมกันในอดีต โลกที่เคยเป็นจริงแต่มาบัดนี้เหลือไว้เพียงความทรงจำและประสบการณ์ให้ระลึกถึง ซึ่งสามารถติดต่อสื่อสารกับโลกที่วานี้ได้ก็ต่อเมื่อเราอาศัยจินตนาการซึ่งถูกหล่อหลอมมาโดยประสบการณ์ชีวิตและประสบการณ์วัฒนธรรม ที่สำคัญคือเราสามารถสัมผัสหรือจับต้องมองเห็นโลกที่เราสูญเสียไปแล้วนั้นได้อีกครั้ง ดังนั้นการหวนกลับไปมองอดีตของผู้คนจึงมักเป็นในแง่บวกมากกว่าแง่ลบ กล่าวคือเมื่ออดีตอันเป็นวันวานที่หวานหอมได้ขาดหายไปแล้วในโลกแห่งความเป็นจริงปัจจุบัน ผู้คนจึงหวนกลับไปมองอดีตนั้นด้วยความชื่นชมหลงใหลอยากสัมผัสกับคืนวันอันเลิศแต่หนหลังนั้นอีกครั้งหนึ่ง (William W. Kelly, 1986) การหวนกลับไปมองอดีตด้วยท่าทีและความรู้สึกในเชิงบวกสอดคล้องกับทัศนะของ Baudrillard (1983) ซึ่งอธิบายว่าการโหยหาอดีตคืออาการโรคเศร้าที่จำเป็น เหมือนกับการที่เราพยายามจะทำให้สิ่งที่เราทำได้หายไปก่อนหน้านั้นกลับคืนมา ดังนั้น ความรู้สึกโหยหาอดีตจึงเป็นความรู้สึกด้านบวก และผสมผสานเข้ากับความงาม ความสุข และความสนุกสนานของอดีต

3. แนวคิดเรื่องการศึกษาเรื่องเล่า

แนวคิดการศึกษาเรื่องเล่า นั้น แต่เดิมวิธีการเข้าถึงความรู้หรือความจริงตามกระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยม (Positivism) ความรู้ หรือความจริงนั้นดำรงอยู่รูปวัตถุวิสัย และตายตัวในธรรมชาติอย่างเป็นกลาง ความจริงไม่จำเป็นต้องให้ความหมายหรือตีความ (องอาจ นัยพัฒน์, 2551) โดยยึดหลักการและกระบวนกรทางวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเข้าถึงความรู้หรือความจริงที่ต้องปราศจากความลำเอียง อคติหรือความรู้สึกเข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งยังเป็นกฎที่เป็นหนึ่งเดียวมีความเป็นสามัญการ (Generalization) สามารถที่จะศึกษาแบบแยกส่วนระหว่างเหตุและผลของผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ นอกจากนี้ยังสามารถนำผลที่ได้มาใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมด้วยกฎหรือทฤษฎีที่เป็นคำอธิบายเชิงสาเหตุ มีการตรวจสอบกับข้อมูลเชิงประจักษ์

หากแต่วิถีปฏิบัติที่คนส่วนใหญ่เชื่อตามความคิดนวมสมัยโดยหลัก กฎ และระเบียบ กลับสร้างความกดทับต่อผู้คน บางส่วนในสังคมให้ถูกมองว่าเป็นคนที่แตกต่างหรือคนชายขอบ (Legal Pluralism) เช่น ผู้พิการหรือผู้ที่สูญเสีย คุณสมบัติบางอย่าง ผู้ที่เบี่ยงเบนทางเพศ หรือกลุ่มคนที่อยู่ไกลจากความทันสมัย ตามแนวคิดของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) กลายเป็นผู้ที่ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคม ไม่เป็นที่

ยอมรับและไม่สามารถดำรงความเป็นตัวตนของตนเองได้ ทำให้บุคคลดังกล่าวถูกเบียดไปอยู่นอกกรอบแนวคิดนามสมัยผ่านเรื่องเล่าหลัก (Grand Narrative) ทั้งที่ยังมีเรื่องเล่ารอง อีกมากมายที่ถูกกีดกันและไม่เคยได้นำเสนอออกมาให้สังคมส่วนใหญ่ได้รับรู้

การศึกษาเรื่องเล่านี้มีความเชื่อตามปรัชญาวิจัยตามแนวคิดศาสตร์แห่งการตีความซึ่งเชื่อว่าความรู้ที่นั่นเกิดจากการให้ความหมายหรือการตีความจากมนุษย์ไม่ได้อยู่ในรูปของวัตถุวิสัยที่สามารถวัดหรือประเมินค่าได้ นภภรณ์ หะวานนท์ (2552) พบว่าการศึกษาเรื่องเล่านี้ให้ความสนใจกับบุคคลที่ให้ความหมายกับประสบการณ์มากมายที่ผ่านเข้ามาในชีวิต และถูกมองว่าการวิจัยสามารถเคลื่อนไปสู่ความคิดที่ว่าความจริงถูกประกอบสร้างโดยกระบวนการทางสังคม (The social construction of reality) ซึ่งแนวคิดนี้มองว่าสิ่งที่เรียกว่า “ความเป็นจริง” (Reality) นั้นมีใช้สิ่งที่มีอยู่แล้ว แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมา (Construct) และเชื่อว่าในสังคมยุคปัจจุบันนี้ สื่อมวลชนเป็นสถาบันสำคัญที่จัดวางรูป (Structure) ความเป็นจริง และการสร้างความเป็นจริงทางสังคมของสื่อมวลชนนั้นจะส่งผลกระทบต่อ Stuart Hall ผู้ร่วมก่อตั้งศูนย์ศึกษาวัฒนธรรมร่วมสมัยแห่งมหาวิทยาลัยเบอร์มิงแฮมเสนอว่าสื่อเป็นกลไกด้านอุดมการณ์ของสังคม โดยที่ไม่ได้ทำการครอบงำสังคม หรือเป็นเพียงตัวสะท้อนอุดมการณ์แบบหยาบ ๆ เท่านั้น แต่สื่อทำหน้าที่เป็น “ตัวประกอบสร้างความเป็นจริงของสังคม” (Social Construction of Reality) อีกด้วย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “จินตนาการเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยา ‘ครั้งบ้านเมืองดี’ ในละครโทรทัศน์เรื่อง ‘บุพเพสันนิวาส’” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่สนใจข้อมูลด้านจินตนาการเกี่ยวกับอดีตยุคกรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองในละครโทรทัศน์ โดยใช้การวิจัยด้วยวิธีวิทยาเล่าเรื่อง (Narrative Method) ประกอบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อศึกษาจินตนาการทางประวัติศาสตร์ (Historical Imagination) ผ่านละครโทรทัศน์ เพื่อศึกษาความหมายของพื้นที่เชิงจินตนาการในจิตสำนึกของผู้คนโดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นความหมายเชิงอารมณ์และประสบการณ์ที่เชื่อมโยงความรู้สึกนึกคิดและค่านิยมของกลุ่มคนในปัจจุบันผ่านละครโทรทัศน์ซึ่งถือเป็นรูปแบบหนึ่งของวัฒนธรรมบันเทิงตามกรอบแนวคิดความทรงจำศึกษา (Memory Studies) โดยตัวผู้วิจัยเองเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการทำความเข้าใจและตีความหมายของภาษาและสัญลักษณ์ที่ถูกหล่อหลอมและขีดวงจำกัดโดยระบบของสังคมและวัฒนธรรมที่รายรอบเรื่องเล่านี้ อยู่ ด้วยการวิจัยจากข้อมูลเรื่องเล่าจากผู้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์และผู้ชมละครโทรทัศน์เรื่องบุพเพสันนิวาสจำนวน 5 ท่าน ได้แก่

จันทร์ยวีร์ สมปรีดา (รวมแพง) ผู้ประพันธ์นวนิยาย “บุพเพสันนิวาส”

ศัลยา สุขะนิวัตต์ ผู้เขียนบทละครโทรทัศน์ “บุพเพสันนิวาส”

ศ.ดร.สุนทร ชูตินธรานนท์ ผู้อำนวยการสถาบันเอเชียศึกษา

กิจจา ลาโพธิ์ ผู้ออกแบบเสื้อผ้าและทรงผมในละคร “บุพเพสันนิวาส”

พศ.สกุลศรี ศรีสารคาม อาจารย์คณะนิเทศศาสตร์ สถาบันการจัดการปัญญาภิวัฒน์

ผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่ากรุงศรีอยุธยาครั้งบ้านเมืองดีเป็นดินแดนในฝันที่ผู้คนใช้หลักหนีออกไปจากความเป็นจริงในชีวิตประจำวัน โดยสะท้อนผ่านภาพวิถีชีวิตริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาที่อุดมสมบูรณ์ สวยงาม และสงบสุขนำพาผู้คนหวนคืนกลับสู่ความเรียบง่ายไม่ลำบากในอดีต โดยสาเหตุที่จันทน์วิวิร์ สมปรีดา หรือ “รวมแพง” ผู้ประพันธ์นิยาย “บุพเพสันนิวาส” เลือกประวัติศาสตร์ยุคสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) นั้นได้ให้เหตุผลว่า

“...สาเหตุที่เลือกใช้ยุคนี้เป็นฉากหลัง เพราะอยากเลือกยุคสมัยที่ยังไม่ค่อยมีคนเขียนถึงมากนัก เพื่อให้งานเขียนออกมามีความแตกต่างและน่าสนใจ สมัยสมเด็จพระนารายณ์เป็นยุครุ่งเรืองทางการค้า มีชาวต่างชาติเข้ามาอาศัย เข้ามาค้าขายกันมาก เรียกว่ารุ่งเรืองแทบทุกด้านก็ว่าได้ แล้วยุคนี้ยังมีการเมืองที่น่าสนใจด้วย อย่างกรณีของพอลคอนกับสมเด็จพระนารายณ์ เป็นจุดที่น่าสนุกของเรื่อง แต่การเมืองในสมัยนั้นก็มีความคิดเห็นที่หลากหลาย แล้วก็หลากหลายหลักฐาน เราก็เลือกมาใช้ก็ผสมกันทั้งเอกสารชั้นต้น ชั้นรอง ทั้งพงศาวดาร ทั้งจดหมายเหตุของฝรั่ง แล้วเล่าเรื่องไล่ตามลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของเรื่อง 6 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2225 จนถึงสมเด็จพระนารายณ์สวรรคต พ.ศ. 2231 ดูว่าเกิดอะไรขึ้นบ้าง แล้วก็ใช้จินตนาการแทรกเข้าไปในเหตุการณ์แต่ละเหตุการณ์...” (จันทน์วิวิร์ สมปรีดา, สัมภาษณ์, 1 เมษายน 2561)

ศัลยา สุขะนิวัตต์ ผู้เขียนบทละครโทรทัศน์ “บุพเพสันนิวาส” ได้เล่าถึงความรู้สึกเมื่อต้องถ่ายทอดเรื่องราวในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจากบทประพันธ์เป็นบทละครโทรทัศน์ว่า

“...ต้องยอมรับว่าความคิดแรกหลังอ่านบทประพันธ์เรื่องนี้ จะรู้สึกว่าเนื้อเรื่องค่อนข้างยากที่จะทำเป็นละครให้ดึงดูดคนดู เพราะเป็นหนังสือที่ค่อนข้างเรียบริ่อย ไม่มีอะไรหวือหวา ตื่นเต้น ไม่มีความขัดแย้งอะไรในเนื้อเรื่องที่เป็นความรุนแรง ตัวละครก็ไม่ค่อยจี๊ดจ๊าดหรือมีสีสันมาก แต่สิ่งหนึ่งที่รู้สึกคือเป็นหนังสือที่อ่านแล้วให้ความรู้สึกสวยงาม อ่อนโยน มีความ Feel Good ทำให้ได้เห็นภาพของความสงบร่มเย็นในอยุธยา และเรื่องราวต่างๆ ที่มีความน่ารัก ตั้งแต่นางเอกกับพระเอกที่มีความสัมพันธ์ที่น่ารักต่อกัน ทำให้ได้ลุ้นไปด้วย และเป็นความรักที่ไม่ได้อยู่บนความขัดแย้งอะไรที่รุนแรง ดังนั้นเมื่อรับเขียนบทก็แอบมีความกังวลใจเล็กน้อย แต่ก็คิดอย่างหนึ่งว่าเรื่องนี้ น่าจะทำให้คนดูมีความสุขได้กับภาพในอดีตที่สวยงาม รวมทั้งความเชื่อใจว่าโปรดคาซท์จะทำละครออกมาได้ดี...” (ศัลยา สุขะนิวัตต์, สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2561)

ประวัติศาสตร์ของไทยในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งอยุธยาในความทรงจำของผู้สร้างสรรค์ตัวบท (text) จึงถูกมองว่าเป็นประวัติศาสตร์ไทยช่วงที่โดดเด่นส่วนหนึ่งเพราะมักถูกเล่าและถ่ายทอดโดยคนต่างชาติที่ไม่ได้มีผลประโยชน์อะไรจากการที่จะบิดเบือนสิ่งที่เขาเห็นมากนักโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับสังคมและชีวิตของคนไทยในยุคนั้น ซึ่ง “รวมแพง” ผู้เขียนนิยายและ ศัลยา สุขะนิวัตต์ ผู้เขียนบทละครโทรทัศน์เรื่องนี้เองต่างก็เห็นพ้องต้องกัน และดูเหมือนว่าจะพยายามสะท้อนภาพของคนในสมัยนั้นอย่างเท่าเทียมตั้งแต่คนระดับสูงสุดจนถึงไพร่และใกล้เคียงกับความเป็นจริงเท่าที่จะทำได้โดยอาศัย

เอกสารอ้างอิงจากบันทึกของชาวต่างชาติที่จารึกไว้ในยุคนั้น ดังที่บทประพันธ์ในพรรณนาถึงภาพทิวทัศน์สองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาไว้ว่า

“สองฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเต็มไปด้วยบ้านเรือนและต้นไม้ที่ทอดกิ่งระรินน้ำ ส่วนใหญ่หากไม่เป็นเรือนยกสูงเป็นเสาไม้ไผ่มัดรวมก็เป็นเสาไม้ใหญ่ผนังหรือฟากก็ล้วนเห็นเป็นไม้ไผ่ขัดแตะ หากเรือนที่เป็นไม้สักเหมือนที่บ้านออกญาโหราธิบดียากเต็มที บางคราวก็เห็นเป็นเรือนแพริมน้ำ ผู้คนทำงานกันขวกไขว่ไม่ว่างมือเลยสักคนเดียว การแต่งกายก็ไม่ผิดจากบ่าวไพร่บ้านออกญาโหราธิบดีนัก บางคนก็พาดสไบปิดปทุมถันไม่มีดมมองเห็นโพล่วว็บ ๆ แวม ๆ ... เกศสุรางค์มองเห็นเรือสำเภาและเรือมีหลังคาเป็นกระเบื้องลูกฟูกอีกกลุ่มใหญ่ ลักษณะใหญ่โตปากเรือกว้างดูแข็งแรงน่าเกรงขาม” (รวมแพง, 2561, น. 103)

ลักษณะภูมิสถานริมฝั่งสองแม่น้ำเจ้าพระยาที่ปรากฏทั้งในนิยายและละครโทรทัศน์แตกต่างจากข้อเท็จจริงตามการรับรู้จากหลักฐานเชิงประวัติศาสตร์อย่างยิ่ง เนื่องจากวิถีชีวิตส่วนใหญ่ของชาวกรุงศรีอยุธยาชาวจีนนิยมปลูกเรือนแพอาศัยอยู่แนบขนิดและมีการถ่ายเทสิ่งปฏิกูลลงในแม่น้ำเจ้าพระยา อีกทั้งการสัญจรทางน้ำก็แออัด การเดินทางโดยเรือค่อนข้างเป็นไปได้ยากและไม่สะดวก

“...ความเป็นเมืองของพระนครศรีอยุธยาแลเห็นได้จากบริเวณตัวเมืองที่มีกำแพงและแม่น้ำล้อม และบริเวณโดยรอบของเมืองที่นอกจากมีแม่น้ำหลายสายแยกแยะกันออกไปแล้วยังมีคลองที่ขุดลัดและเชื่อมแม่น้ำลำน้ำต่างๆ มากมาย เป็นโครงสร้างพื้นฐาน (Hydraulic infrastructure) ที่สัมพันธ์กับการเกี่ยย่นที่อยู่อาศัยที่เป็นตลาด แหล่งหัตถกรรม แหล่งอุตสาหกรรม และแหล่งปลูกข้าวทำนาอีกมากมาย ภาพพจน์ของสังคมลุ่มแม่น้ำที่แลเห็นก็คือสองฝั่งแม่น้ำในเขตเมือง จะมีบ้านเรือนเรียงรายเป็นแถวๆ ไปไม่ต่ำกว่า 2-3 แถว จากริมตลิ่งยื่นล้ำลงไปในพื้นที่ บ้านเรือนเหล่านั้นล้วนตั้งอยู่บนเสาสูงพ้นระดับน้ำท่วมถึงในฤดูน้ำ แลหน้าของบ้านเรือนก็คือ เรือนแพที่ขึ้นลงได้ตามระดับน้ำในฤดูน้ำและฤดูแล้ง เรือแพส่วนใหญ่เป็นร้านค้าที่อาจเคลื่อนย้ายได้ ในจดหมายเหตุชาวต่างประเทศบางคนบอกว่าผู้ที่อยู่บนเรือนแพเหล่านี้คือคนจีน การที่สร้างบ้านเรือนอยู่ตามชายฝั่งแม่น้ำก็คือการได้อาศัยกระแสน้ำพัดพาสิ่งสกปรกให้หมดไปนั่นเอง...มีความเคลื่อนไหวและแออัดของผู้คนที่สัญจรไปมาโดยทางเรือ...” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2559)

เช่นเดียวกับรายละเอียดของเครื่องแต่งกายนักแสดงที่ต้องดูดีกว่าความเป็นจริงตามยุคสมัยตามขนบของการสร้างสื่อบันเทิงที่ไม่ใช่สารคดี ดังที่ กิจจา ลาโพธิ์ ผู้ออกแบบเสื้อผ้าละคร “บุพเพสันนิวาส” ได้ชี้แจงว่า

“...เสื้อผ้าชาวต่างชาติในละครเป็นเรื่องที่ยากที่สุดเรื่องหนึ่ง การออกแบบพัฒนาขึ้นจากข้อมูลที่ค้นคว้า และพยายามที่จะทำให้ใกล้เคียงกับความเป็นข้อเท็จจริงมากที่สุด แต่ก็ได้เพิ่มรายละเอียดเพื่อความสวยงามและให้เหมาะสมกับตัวนักแสดง นอกจากนี้ทางสถานีที่ต้องการสร้างภาพลักษณ์ของตัวละครเอกให้ดูแตกต่างจากตัวละครตัวอื่น จึงเป็นเหตุให้ตัวละครเหล่านี้ฟันไม่ดำ...” (กิจจา ลาโพธิ์, สัมภาษณ์, 1 เมษายน 2561)

นอกจากเครื่องแต่งกายแล้ว ทรงผมก็ยังถือเป็นสิ่งที่แสดงอัตลักษณ์ที่สำคัญของตัวละครอีกด้วย กิจจา ลาโพธิ์ เล่าถึงแรงบันดาลใจในการออกแบบทรงผมของตัวละครในละครเรื่อง “บุพเพสันนิวาส” ดังนี้

“..ทรงผมของแม่หญิงการะเกดทรงนี้เรียกว่า ‘ทรงมหาดไทย’ มี 2 แบบคือตัดสั้น หรือปล่อยผมยาว ผมด้านบนแสกกลางและตั้งกระบังขึ้นสูง การะเกดเป็นลูกพระยาจากเมืองสองแคว ซึ่งเป็นเมืองรองของอยุธยา เรียกได้ว่าเป็นชนชั้นสูง แต่ไม่ถึงกับสูงศักดิ์ที่สุด เรียกว่า ‘ทรงเกล้ามวยทัดดอกไม้’ หากสังเกตกันดีๆ ตอนที่การะเกดมาอยู่บ้านคุณพระในช่วงแรกๆ เธอทำผมเกล้า เนื่องจากเธอมาจากเมืองสองแคว พิษณุโลก เป็นเมืองทางภาคเหนือตอนใต้ การแต่งกายและทรงผมจึงได้รับอิทธิพลมาจากพม่าและล้านนาเมื่อมาอยู่ที่พระนครศรีอยุธยา จึงทำตามชนชั้นสูงของอยุธยา...” (กิจจา ลาโพธิ์, สัมภาษณ์, 1 เมษายน 2561)

นอกจากทรงผมของตัวละครเอกอย่างแม่หญิงการะเกดแล้ว ทรงผมของตัวละครอื่นๆ ก็ถูกออกแบบให้แตกต่างออกไปตามจินตนาการของผู้สร้างสรรค์ เช่น ทรงผมของแม่หญิงจันทร์วาด ที่เป็นตัวละครนางรองของเรื่องไว้ผมทรง ‘โหง้โหดง’ หรือทรงผมยาวเกล้าเป็นมวยอยู่กลางศีรษะรัดเกล้าเป็นห่วงยาว มีเกี้ยวหรือพวงมาลัยสวมตามความนิยมของสตรีชั้นสูงในสมัยสุโขทัย

“...แบบสุโขทัยเป็นทรงที่แม่หญิงจันทร์วาดทำ เป็นทรงผมเกล้ามวยสูงพร้อมใส่เครื่องหัวในละครกล่าวว่าเธอเป็นลูกของพระยาโกษาเหล็ก ซึ่งตามประวัติศาสตร์เป็นเหมือนพี่น้องของพระนารายณ์มหาราช กินนมจากเต้าเดียวกัน ร่วมรบเคียงบ่าเคียงไหล่กัน ดังนั้นจันทร์วาดจึงเป็นเหมือนลูกของชนชั้นสูง...” (กิจจา ลาโพธิ์, สัมภาษณ์, 1 เมษายน 2561)

ทรงผมที่ปรากฏในเรื่องไม่เพียงแต่แสดงอัตลักษณ์ที่แตกต่างทางกลุ่มชนและชาติพันธุ์แล้ว ยังแสดงถึงสถานภาพชนชั้นทางสังคมของตัวละครอีกด้วย เช่น คุณหญิงจำปาไว้ผม ‘ทรงผมปีก’ ไว้จนยาวสองข้างใบหู

“...คุณหญิงจำปาทำผม ‘ทรงผมปีก’ ทรงนี้เป็นทรงผมสั้น เสยผมด้านหน้าขึ้นไป และไว้ปอยข้างหู เป็นทรงที่ได้รับความนิยมในสตรีที่มีฐานะและยศศักดิ์ ในสมัยอยุธยา และส่วนมากจะเป็นสตรีที่มีอายุที่จะทำทรงนี้ ส่วนทรงมหาดไทยเหมือนเป็นทรงสมัยนิยมที่สาว ๆ นิยมทำกัน การเซตผมของคนสมัยอดีต จะเซตให้อยู่ทรงด้วยขี้ผึ้ง และล้างออกด้วยมะกรูดและขี้เถ้า แต่ในละครก็ต้องใช้สเปรย์ และผลิตภัณฑ์จัดแต่งทรงผม ส่วนเวลาจะปิดผมหอกคนโบราณจะใช้วิธีจับเขมา มาพอกผมให้ดำขลับ คุณหญิงจำปาเลยผมดำขลับอยู่ตลอดเวลา...” (กิจจา ลาโพธิ์, สัมภาษณ์, 1 เมษายน 2561)

แตกต่างจากทรงผมของพวกบ่าวไพร่อย่างนางผิน นางแยม นางปริก ที่เป็นชนชั้นล่างใช้แรงงานจะไว้ผม ‘ทรงดอกกระพุ่มยาวทั้งศีรษะ’ เป็นการรวบผมง่าย ๆ หวีเสยผมทั้งหมดรวบไว้ด้านหลัง เพื่อความคล่องตัวและทำงานได้อย่างสะดวก กระฉับกระเฉง

นอกจากจะสะท้อนชีวิตของผู้คนธรรมดา ซึ่งแตกต่างจากละครหรือภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ของไทยส่วนใหญ่ที่มักจะมีเกี่ยวกับราชวงศ์ ศักดิ์สงครามและการรักษาเอกราชของประเทศที่สัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านเราเท่านั้น แต่ละคร “บุพเพสันนิวาส” ยังทำหน้าที่ “ฟื้นอดีต” ให้แก่ผู้คนในสังคมอีกด้วย

“...สมัยก่อนละครหรือภาพยนตร์จะทำภายใต้ ‘เพดาน’ หนึ่งที่เราเรียกว่าเป็นการ ‘ฟื้นอดีต’ ภายใต้เพดาน หรือกรอบคิดทางประวัติศาสตร์ที่เราก้าวไม่พ้นคือ ‘กรอบประวัติศาสตร์ชาติ’ แม้ละครบุพเพสันนิวาสจะไม่สามารถลบภาพกรอบประวัติศาสตร์ชาติไปได้หมด เพราะยังมีประเด็นการรักษาเอกราชของสยามอยู่ แต่ละครเรื่องนี้สามารถครองใจผู้คนได้ เพราะมีดีมากกว่าแกล้งดาบสู้รบกัน จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ละครเรื่องนี้ได้กระแสตอบรับจากนานาชาติ ละครอิงประวัติศาสตร์เรื่องอื่น เราหมกมุ่นอยู่กับสงครามของเรา ซึ่งผู้ชมต่างประเทศเข้าไม่ถึง ไม่รู้เรื่องราวเรากำลังทะเลาะกัน แย่งชิง หรือรบกันเรื่องอะไร...” (สุนทร ชุตินทรานนท์, สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2561)

ความพยายามในการฟื้นอดีตคือการศึกษา “ประวัติศาสตร์จริงๆ อย่างเป็น” แต่ในที่สุดเราก็พบว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ย่อมมี “อคติ” “ตัวตน” “ภูมิปัญญา” “บริบท” ของคนศึกษาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (ไชยันต์ รัชชกุล, 2547) ฉะนั้นการกลับมาค้นหาตัวตน หรือการให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ของคนในยุคนี้เกิดจากวิกฤตอัตลักษณ์ว่า “ฉันคือใคร ?” และ “ฉันจะอยู่ในโลกยุคใหม่นี้ได้อย่างไร ?”

ด้วยเหตุนี้ ละคร “บุพเพสันนิวาส” จึงมีนัยยะของการเป็นวัฒนธรรมที่สร้างอัตลักษณ์ไทยไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการกระตุ้นการท่องเที่ยวแหล่งโบราณสถานตามรอยละครโทรทัศน์ทั้งที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาและลพบุรี การแต่งชุดไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา การใช้ภาษาไทยโบราณ การสร้างกระแสความสนใจข้อมูลทางประวัติศาสตร์ หรือแม้กระทั่งแนวคิดที่คนไทยนั้นโหยหาอดีตเพื่อแสวงหามายาคติในความมั่นคง

สกุลศรี ศรีสารคาม อาจารย์คณะนิเทศศาสตร์ สถาบันการจัดการปัญญาภิวัฒน์ ผู้ขึ้นชอบละคร “บุพเพสันนิวาส” จนนำมาสู่การแต่งกายชุดไทยเลียนแบบและเดินทางตามรอยโบราณสถานที่ปรากฏในละครเรื่องนี้ให้ความเห็นเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวว่า

“...ไม่ได้แต่งชุดไทยเพราะรักชาติหรืออยากส่งเสริมวัฒนธรรม กระแสแต่งชุดไทยพีเวอร์ เป็นเพราะคนอยากแต่ง แต่หาโอกาสใส่สไบ นุ่งโจงกระเบนไม่ได้ อาจช่วยปลูกความรู้สึกบางอย่างที่เป็นรากเหง้าของเราขึ้นมา วัฒนธรรมไทยไม่ควรเป็นความพิเศษ แต่ควรทำให้เคยชินจนเป็นเรื่องปกติ ความเป็นไทยไม่จำเป็นต้องโบราณ แต่มันต้องอยู่ในชีวิตประจำวัน ทุ่งพลาสติกรัดหนังยางก็ถือว่าเป็นวัฒนธรรมไทยได้ อย่าทำให้ความเป็นไทยมันเข้าไม่ถึง จับต้องไม่ได้ในชีวิตปกติ พี่ไม่เคยรู้มาก่อนเลยว่าคนสมัยก่อนเข้าห้องน้ำ มีประจำเดือน ต้องทำอะไร ต้องใช้กาบมะพร้าวแทนผ้าอนามัยแล้วค้นไหม คนไม่ค่อยพูดถึง และละครเรื่องนี้ก็ล้ำพูด...” (สกุลศรี ศรีสารคาม, สัมภาษณ์, 7 เมษายน 2561)

จากข้อมูลดังกล่าวทำให้เห็นปัญหาด้านการบริหารข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมกล่าวคือข้อมูลส่วนใหญ่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของไทยถูกออกแบบมานำเสนอให้คนส่วนน้อย เช่น นักวิชาการหรือผู้ที่สนใจเท่านั้น คนภายในประเทศส่วนใหญ่จะจำแบบเรียนที่ถูกให้ท่องในตำราเรียนได้ไม่มาก จึงใช้วิธีสังเกตและ

เรียนรู้จากละครโทรทัศน์อิงประวัติศาสตร์แทนที่ เนื่องจากเรื่องราวที่ปรากฏในละครไม่ได้ห่างไกลจากการรับรู้และการใช้ชีวิตในกระแสปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ ประเทศไทยจึงขาดองค์ความรู้ที่จะบริโภคผลผลิตทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เว้นแต่เกิดเป็นกระแสละครหรือแฟชั่นชั่วคราวเท่านั้น

อภิปรายผลการศึกษา

ละครเรื่อง “บุพเพสันนิวาส” สร้างคุณูปการแก่สังคมไทยหลายด้าน ด้านสำคัญที่สุดคือการสร้างความสุขให้กับชาวไทยท่ามกลางปัญหาปากท้องที่สร้างความเครียดแก่ชาวไทยมาในระยะหลายปี การปรากฏขึ้นของละครโทรทัศน์บุพเพสันนิวาส ทำให้คนไทยมีความสุขที่จะได้รับชมละครอิงประวัติศาสตร์ที่ไม่เคร่งเครียดจนเกินไป ผู้ชมจึงได้หลุดพ้นจากโลกแห่งความจริงไปชั่วคราว การช่วยให้ผู้ชมได้หนี (Escape) จากโลกแห่งความจริงชั่วคราว คือบทบาทที่สำคัญประการหนึ่งของสื่อมวลชนและละครโทรทัศน์ ละครเรื่อง “บุพเพสันนิวาส” จึงถูกใจผู้ชมทั่วประเทศ

จินตนาการเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยา ‘ครั้งบ้านเมืองดี’ ในละครโทรทัศน์เรื่อง ‘บุพเพสันนิวาส’ นี้ เกิดจากองค์ประกอบที่ผสมผสานลงตัวระหว่างเรื่องจริงกับเรื่องแต่งซึ่งฐานความเชื่อของนักวิชาการและนักผลิตสื่อสายหลังสมัยใหม่ที่มีความเชื่อประการหนึ่งว่าเรื่องเชิงประวัติศาสตร์ไม่ได้มีความสมบูรณ์ในตัวเอง องค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ในโลกล้วนเกิดขึ้นจากการประกอบสร้างของรัฐ นักประวัติศาสตร์ และคำบอกเล่าของผู้คน ประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาหลายร้อยปีมักหลงเหลือหลักฐานไว้ไม่มากนัก ความจริงส่วนมากที่เราได้รู้กันในปัจจุบันล้วนเกิดจากการประมวลผล และการคาดเดาของผู้เขียนประวัติศาสตร์ทั้งสิ้น

ด้วยเหตุนี้เองนักคิดกลุ่มหลังสมัยใหม่จึงมักปฏิเสธชุดความเชื่อของนักประวัติศาสตร์ในอดีตและพร้อมที่จะย้อนแย้งประวัติศาสตร์ในทุกแง่มุม รวมถึงผู้เขียนนิยาย ผู้เขียนบทละครโทรทัศน์ ตลอดจนผู้มีส่วนในการสร้างสรรค์องค์ประกอบศิลป์ในละครโทรทัศน์เรื่องนี้ก็เช่นกัน ที่ต่างก็กำลังตีความประวัติศาสตร์อยุธยายุคพระนารายณ์ผ่านมุมมองของตนเอง เป็นการก่อสร้าง (Reconstruction) ประวัติศาสตร์ผ่านละครโทรทัศน์ที่เน้นความบันเทิง โดยการนำเอาตัวละครจากเรื่องแต่งเข้าไปผสมกับเหตุการณ์จริงในอดีต ทำให้ตัวละครสมมติปะทะสังสรรค์กับตัวละครที่มีตัวตนอยู่จริงในสมัยอยุธยา เป็นการวิพากษ์ประวัติศาสตร์ผ่านสายตัวละครสมมติจากยุคปัจจุบัน และแสดงให้เห็นถึงจินตนาการ ความใฝ่ฝัน และอัตลักษณ์หรือตัวตนของผู้คนในสังคมไทย

จินตนาการเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยาครั้งบ้านเมืองดีเป็นดินแดนในฝันที่ผู้คนใช้หลีกเลี่ยงออกจากความเป็นจริงในชีวิตประจำวัน โดยสะท้อนผ่านภาพวิถีชีวิตริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาที่อุดมสมบูรณ์ สวยงาม และสงบสุขนำพาผู้คนหวนคืนกลับสู่ความเรียบง่ายไม่ลำบากในอดีต โดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นกลางในสังคมเมืองหลวง กระแสดังกล่าวได้รับการจำกัดความว่าเป็น “ปรากฏการณ์โหยหาอดีต” (Nostalgia) โดยเกิดขึ้นจากความทรงจำต่ออดีตที่เกิดขึ้นต่อบุคคลแต่ละกลุ่มชน และกระแสโหยหาอดีตได้แผ่ขยายในวงกว้างและต่อเนื่องจนเสมือนเป็นกระแสนิยมหลักของชนชั้นกลางไทยในปัจจุบัน โดยสะท้อนผ่านลักษณะพื้นที่ทางกายภาพที่มีรากลึกลงทางประวัติศาสตร์ ภาพลักษณ์ และกิจกรรมที่ปรุงแต่งขึ้นในแบบโรแมนติก (Romantic) ที่เป็นภาพอุดมคติ (Utopia) ตามความเข้าใจมิติเชิงวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่

ความใฝ่ฝันของผู้คนปรารถนาสังคมในอุดมคติของโลกตะวันออกที่เห็นเด่นชัด 2 ประการ ได้แก่ คติจักรพรรดิราชที่มีผู้ปกครองทรงธรรมมีหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุข เป็นที่พึ่งในยามที่บ้านเมืองวุ่นวาย และคติโลกพระศรีอารีย์ที่ผู้คนรูปสวย ร่ำรวยทรัพย์กินดีอยู่ดี มีเมตตาต่อกัน อยู่บนพื้นฐานความเท่าเทียม อันเป็นความสมบูรณ์แบบสวรรค์บนดิน ซึ่งเป็นมรดกตกทอดทางความคิดที่รับมาจากคัมภีร์โบริรามที่บันทึก

เรื่องราวในอดีต และมีหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของการสถาปนาและรักษาระเบียบของสังคม ซึ่งเชื่อกันว่าพระมหากษัตริย์ที่ทรงภูมิธรรมจะสามารถช่วยจัดระเบียบสังคมให้เข้าสู่ปรารถนาอันกลายเป็นโลกในอุดมคติได้ ด้วยเหตุนี้ อุดมการณ์ “ราชาชาตินิยม” จึงฝังลึกในสังคมไทย และมีผลต่อความใฝ่ฝันของผู้คนในสังคมไทยที่เชื่อมโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ความกินดีอยู่ดี และความเท่าเทียมกันภายใต้อุดมการณ์ราชาชาตินิยม

อัตลักษณ์หรือตัวตนของผู้คนในชุมชนเกิดจากความรู้สึกเชื่อมโยงกับชาติพันธุ์ ชนชั้น และศาสนาร่วมกัน ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจาก “เรื่องเล่า” ที่ถูกถ่ายทอดจากมุมมองที่มีเมืองหลวงเป็นศูนย์กลาง นอกจากนี้ยังปรากฏร่องรอยของอุดมการณ์ชาตินิยมและภาพของฝรั่งที่เป็น ‘คนเก่ง’ แต่ไม่ใช่ ‘คนดี’ ภาพความทรงจำในอดีตเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในการสร้างตัวตนของมนุษย์แต่ละคน จึงเป็นรูปแบบการรับรู้วิถีคิดหรือวิถีให้มีความหมาย ประสบการณ์ชีวิตในอดีตที่มนุษย์แต่ละคนใช้ในการผลิต ประดับแต่ง หรือทำความเข้าใจแล้วเล่าเรื่องส่วนตัว (Private Narrative) ความทรงจำส่วนบุคคล (Personal Memory) หรือภาพตัวแทนเชิงอัตลักษณ์ของมนุษย์แต่ละคน (Self-identity Representation) ความทรงจำอดีตเป็นรูปแบบหนึ่งของความทรงจำร่วมที่ถูกประกอบสร้างทางสังคมโดยเชื่อมโยงกับความต้องการของปัจจุบันเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้ ความทรงจำนั้นจึงมักเลื่อนไหล ถูกนำเสนอหลายสำนวนที่เนื้อหาแตกต่างกัน เป็นเรื่องเล่าที่มาจากเสียงที่หลากหลายและไม่กลมกลืนกัน ประเด็นหลักที่สำคัญคือการผลิตซ้ำ ต่อรอง และช่วงชิงความทรงจำว่าด้วยมรดกของผู้เกี่ยวข้องฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดพลวัตในการดำรงอยู่ของความจำอดีตที่ถูกนำเสนอ

ด้วยเหตุนี้ จินตนาการเกี่ยวกับความทรงจำในอดีตที่ถูกเล่าผ่านละครโทรทัศน์เรื่อง “บุพเพสันนิวาส” โดยใช้กลวิธีการเล่าย้อนอดีตของตัวละครยุคปัจจุบันไปสู่ยุคของนารายณ์มหาราช จึงเป็นการย้อนกลับไปจำลองประสบการณ์ในอดีตขึ้นมาใหม่อีกครั้ง เรียกได้ว่าเป็นการเรียกหาอดีตที่เลือนหายไปแล้วให้กลับคืนมา (To Call Up a Vanished Past) ทำให้สามารถจินตนาการเกี่ยวกับอดีต สร้างความรู้สึกร่วมเกี่ยวกับอดีต และกล่าวอ้างกับผู้คนได้อย่างมั่นใจว่าโลกสมมุติของสิ่งที่ผ่านเลยไปแล้ว ได้รับการจำลองขึ้นมาใหม่ และนั่นคือภาพอดีตที่แท้จริง (Authentic Past) ซึ่งช่วยสนองตอบนโยบายรัฐบาลไทยที่กำลังเน้นความเป็นชาตินิยมอยู่พอดี ประกอบกับผู้ชมเองก็อยู่ในช่วงวิกฤตอัตลักษณ์แสวงหาตัวตนความเป็นไทยอยู่เช่นกัน ดังนั้น เมื่อละครโทรทัศน์เรื่อง “บุพเพสันนิวาส” พาย้อนไปหาจินตนาการเกี่ยวกับอดีตอันสวยงามของสังคมไทยเก่าก่อน จึงปลุกกระแสโยกย้ายอดีตของผู้ชมและสังคมไทยให้ลุกโชนขึ้นอีกครั้ง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กุลยา วิวิตเสวี. (2554). *ชาตินิยมในโลกไร้พรมแดน*. กรุงเทพมหานคร: สายธาร.
- ไชยันต์ รัชชกุล. (2557). *ปั่นอดีตเป็นตัว*. กรุงเทพฯ: อ่าน.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2544). “ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม จากยุคอาณานิคมอำพรางสู่ราชาชาตินิยมใหญ่ หรือลัทธิเสด็จพ่อของระบอบไทยในปัจจุบัน” *ศิลปวัฒนธรรม*, 23(1), 56-65.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2557). *การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2557). *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- ประอรรัตน์ บูรณ์มาตร. (2528). *หลวงวิจิตรวาทการกับบทละครประวัติศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- เปรมโรจน์ บางอ้อ. (2556). *แนวคิดชาตินิยมในแบบเรียนประวัติศาสตร์ระดับชั้นประถมศึกษา ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พิมพ์พร สุนทรวิริยกุล. (2558). *กระบวนการประกอบสร้างอุดมการณ์ในละครโทรทัศน์ไทยในช่วงภาวะวิกฤตทางการเมือง*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รอมแพง. (2561). *บุพเพสันนิวาส*. กรุงเทพฯ: แสบปี่บานานา.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2534). *คำให้การขุนหลวงหาวัดประจักษ์ทรงธรรม: เอกสารจากหอหลวง*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.
- วิรัช นิยมธรรม. (2551). *คิดแบบพม่า : ว่าด้วยชาติและวีรบุรุษในตำราเรียน*. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2559). *กรุงศรีอยุธยาของเรา*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2545). *ความเปลี่ยนแปลงในการสร้างชาติไทยและความเป็นไทยโดยหลวงวิจิตรวาทการ*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- สุนทร ชุตินทรานนท์ และคณะ. (2557). *ชาตินิยมในแบบเรียนไทย*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- เสกสรร ประเสริฐกุล. (2552). *รัฐชาติ ชาติพันธุ์ และความทันสมัย. รัฐศาสตร์สาร, 30(พิเศษเล่ม 1), 1-77.*
- ภาษาอังกฤษ
- Bryant, J., & Oliver, M. B. (2009). *Media Effects: Advance in theory and research*. New York: Routledge.
- Erl, A. (2011). *Memory in Culture*. (Sara B.Young, Trans). London: Palgrave Macmillan.
- Fiske, J. (2011). *Television culture* (2nd Ed.). New York: Routledge.
- Lamude, D. (1990). *A Cultural Model of Nostalgia and Media Use*. World Communication, 19(2), 37-51.
- Ott, Brain L. (2007). *Nostalgia Television*. The Small Screen: How Television Equips Us to Live in the Information Age. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Wildschut, T., & Sedikides, C. (2006). Nostalgia: Content, Triggers, Functions. *Journal of Personality and Social Psychology, 91(5), 975-993.*
- ออนไลน์
- อรรถจักร สัตยานุรักษ์. (2553). *การต่อสู้บนพื้นที่ 'ความทรงจำ'*. เข้าถึงได้จาก <http://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/641003>